

Milli Hükümet ve Zencan'ın Feodalleri

Oğuz AFŞARLI

İkinci Dünya Savaşı döneminde Zencan Eyaletinde¹ yaklaşık 150.000 kişi yaşamaktaydı. 1945 yıllarında bölgenin merkezi olan Zencan kentinde yaklaşık 50000 nüfusun yaşadığı bilinmektedir (Nazarı: 129). 1150 köy ve yerleşim alanından oluşan bu eyalette çeşitli aşiretler yaşamaktaydı.

20. yüzyılın başlarında bölgede hiçbir büyük fabrika bulunmamaktaydı. Bölgenin sanayisini ise çok sınırlı sayıda olan atölye ve küçük işletme yerleri oluşturmaktaydı. Zencan kentinde kibrit fabrikası, deri, dokuma ve halıcılık gibi iş yerlerinin bulunduğu bilinmektedir. Bölgede altın, kurşun, bakır ve zaç madenlerinin bulunması bu eyaletin önemini ciddi şekilde artırmaktaydı. Bölgenin zengin kaynakları yabancıların da dikkatini çekmişti. İkinci dünya savaşından önce Zencan'ın bakır ve altın madenlerini ellerinde tutan Almanlar ile Hollandalılar, İkinci Dünya Savaşı başlaması ve Rusların bölgeye girmesi (1941) ile makinelerini bırakarak ülkelerine geri dönmüşlerdi.

---

¹. 1.300.000 nüfusa (2002 istatistiklerine göre)sahip olan Zencan Eyaleti 20,000 km² yüzölçümü ile sekiz kentten oluşmaktadır. Yaklaşık eski Hamse bölgesiyle tekabül eden Zencan Eyaleti batıdan Kazvin, kuzeyden Gilan ve Miyana, güneyden Hamadan güneybatıdan Çaroymag ve güneydoğudan Harkan ilçeler ile sınırlıdır.

Bu eyaletin ekonomik hayatında tarım çok önemli rol oynamaktaydı. Zencan eyaletinin tarım sektörü güçlü olduğu sebebi ile 19. yüzyılın son çeyreğinde İran'ın buğday deposu olarak adlandırılmıştı. Tarım sektörünün yanı sıra hayvancılığın da geliştiği bilinmektedir. Birçok nehrin olma nedeniyle bölgenin ekonomik hayatında meyve yetiştirme sektörünün de önemli yeri vardı. Bu sektörün gelişmesi ile bazı yan sanayinin de oluşmaya başlaması dikkat çekmişti. Özellikle Abher civarındaki üzüm sektörü nedeni ile Hisam Abad'da bir çok şarap fabrikasının kurulduğu bilinmektedir.

Zencan bölgesinde ekonomik hayatın temel sektörünün tarımın oluşturması, sosyal, ekonomik ve siyasal sonuçlar doğurmaktaydı. Bölge nüfusunun çoğu köylerde yaşamakta ve tarım işleri ile uğraşmaktaydılar. Köylülerin yaklaşık %80'ni toprak sahibi değillerdi ve Ağların topraklarında çalışmaktaydılar. Bir tarım bölgesi olan Zencan eyaleti hanlar ve ağaların hükümranlılığı altındaydı. Bölge feodal bir yapıya sahipti. Bu feodal yapının kökenleri bölgenin tarihinden kaynaklanmaktaydı.

Bölgenin Aşiret ve Feodal Yapısı

Afşarlar, Kazvin'in güneybatısındaki yöreden başlayıp (bu yöre şimdi Afşar adını taşımaktadır) Sayın Kale ve Sultâni'ye kadar uzanan bölgeler ile kuzeydeki Yukarı ve Aşağı Tarım'da, güneyde Afşar Kışlakları diye adlandırılan bölgede ve hatta Halhal çevresinde yoğun bir şekilde yaşamaktadırlar. Bunlar beş büyük kabileden oluştuklarına göre Zencan bölgesi Hamse adıyla ve burada yaşayan Türkler genellikle Hamselû (Hamse) Afşarı denilirler. Hamse Afşarlarının çoğunun Eberlü oymağından olduğu bilinmektedir.

16. yüzyılın başlarında Safevi Hanedanının *Tebriz ve Kazvin* kentlerini başkent olarak belirlemelerinin ardından Zencan bölgesinde çeşitli Türk aşiretleri özellikle Afşar (Avşar) boyunun değişik kabileleri yerleşmeye başlamışlardı. Bu kabileler, Afşar Hanedanı'nın hakimiyeti ele geçirmesinde büyük bir çaba göstermişlerdir. Afşarlılar döneminde (1736-1804) bu bölgede yerleşen aşiretlerin reisleri kendi topraklarında yerel hükümet kurarak merkezi yönetime vergi vermekle hükümetlerinin devam etmesini sağlamışlardı.

Afşar Hanedanından sonra Hükümeti ele geçiren Zendiye iktidarının kurucusu *Kerim Han* bölgedeki aşiretlerin yerel hükümetini tanıyarak

Zülfikar Han Afşar Hamseyi bölgenin hakimi (vali) olarak atadı. Zülfikar Han, Kerim Han Zend'in ölümünden hemen sonra 1783'de Kazvin, Hamadan ve Reşt eyaletleri ele geçirdi ve bölgede bir bağımsız hükümet kurdu. Bu hükümet Zülfikar Han'ın 1785'de ölüm tarihine kadar devam etti. Zülfikar Han'ın ölümünün ardından başka bir aşiretin reisi olan *Ali Han Afşar* ve daha sonralar *Zayir Han Usanlu* bölgenin hakim oldular.

Zendiye'den sonra Kaçar iktidarının kurucusu Ağa Muhammed Han, Afşarların yerel hakimiyetini kabul etti. Ancak bu aşiretlerin, merkezi hükümete karşı isyanları nedeniyle Kaçar Hanedanının ikinci Şahı olan *Fethali Şah Kaçar*'ın 11. oğlu olan *Abdullah Mirza Dara*'yı bu bölgenin hakimliğine seçti. Abdullah Mirza bölgenin demografik yapısını değiştirmek amacıyla çevredeki *Mokadem* aşireti ve bazı Kurt aşiretlerini bölgeye göç etmelerini sağladı. Bunun yanı sıra bazı aşiretleri özellikle *Usanlu* aşiretini bölgeden göç etmeye zorladı. Abdullah Mirza'nın yürüttüğü böyle politikalar sebebi ile Zencan bölgesinde yaşayan aşiretlerin büyük çoğunluğu merkezi hükümeti kendilerine karşı düşman olarak nitelendirmeye başladılar. Bu sebepten dolayı Kaçar aşiretine mensup Darayı ailesinin bölgede güçlenmesine karşı yerel güçler ciddi şekilde direnmekteydiler.

Merkezi hükümete karşı direnen aşiretler güçsüzleştirilirken merkezi yönetimi destekleyen aşiretler ciddi şekilde güç kazanmaya başlamışlardı. Merkezi hükümeti destekleyen en ünlü aşiret Zülfikari aileleri idi. Bu aşiret Zülfikar Han'ın oğlu ve Zülfikari ailesinin reisi olan *Serdar Esaad*² tarafından yönetilmekte idi. Merkezi hükümetin desteği neticesinde Zülfikari ailesi güçlenmeye başlayarak sahip oldukları arazileri ve köylerin sayısını artırdı. Zülfikari ailesinin bu işleri bir çok köylü ve çiftçi tarafından tepki ile karşılanarak köylüler ve ağalar arasında çatışmalar patlak verdi.

Cahanşah Han Afşar, Kaçar hanedanının son zamanlarında Hamse bölgesinin başka bir güçlü ağası olarak bilinmektedir. Cahanşah kendine küçük bir ordu kurarak Amir Tuman lakabı almıştı. Amir Tuman sahip olduğu orduya güvenerek, Ruslar tarafından Azerbaycan valisi olarak

---

². Serdar Esaad Zülfikari'nin 11 oğlu içinde en önemlisi Mahmut Han'dır. Daha sonra en önde gelen bir diğeri *Nasır Han* dir. Fransa'da eğitim görmüştü ve memlekete döndükten sonra bir çok ülkede elçi olarak görev yaptı. Bir süre Tahran belediye Başkanı olarak çalıştı ve en son Dr. Emimi Başbakan olduğu zaman, devlet bakanı olmuştu. Bu şahıs başka kardeşler ve diğer ağaların aileleriyle birlikte geleceği düşünerek silahlanmış Milli Hükümete karşı mücadeleye başladılar.

atanan ve bağımsız bir hükümet kuran Şüca el-Saltana ile savaşa girdi. Şüca el-Slatana ile giriştiği savaşı kazanan Cahanşah bölgede yerel hükümet kurdu.

1924'te Pahlevi Hanedanının iktidara gelmesi yerel hükümetlerin durumu ciddi şekilde zayıflatıldı. Rıza Han, yerel hükümetlerin ortadan kaldırmasında kararlıydı. Rıza Han'a direnin bir çok aşiret reisini öldürüldü. Zencan bölgesinde Kaçar Hanedanına mensup olan Darayı ailesi ve Afşar boyuna mensup olan Cahanşahlu ve Usanlu gibi aileleri ciddi şekilde zayıflatıldı.

Rıza Han döneminde de Zülfükari ailesi yönetim ile iyi ilişki kurmayı başardı. Zülfükari, Pahleviler döneminde güç ve nüfuzlarını ciddi oranda artırdı. 20. yüzyılın başlarında Zülfükari ailesi 200 köye sahip olmasına karşın diğer Afşar aileleri ise sadece 250 köye sahip idiler. Zülfükari ailesinin ağası *Mahmud Han Zülfükari* jandarma, emniyet ve diğer Devlet mensuplarının destek ve himayesini kazanmıştı. Usanlu, Cahanşahlu ve Dara'yi aileleri Mahmud Han Zülfükari ailesine karşı mücadele sürdürüyorlardı. Ancak Eslehedar Baş, Amir Aşce, Ziyayılar ve Aminiler gibi bazı küçük aileler de Zülfükari'leri desteklemekteydiler.

Milli Hükümetin Kuruluş Sürecinde Zencan

10 Eylül 1941 İran, Müttefikler tarafından işgal edildi. Zencan eyaletinin de dahil olduğu İran'ın kuzey bölgesi Sovyetler ordusu tarafından işgal edildi. Ülkeye Sovyetlerin girmesinin ardından merkezi hükümet çöktü. Merkezi hükümetin çökmesi ile ve Güney Azerbaycan'da Rusların yerleşmesi nedeni ile Zencan'da yaşayan ağaların bir çoğu Tahran'a kaçmak zorunda kaldılar. Bölgedeki sol düşüncelerin güçlenmesiyle birlikte işçi ve esnaf güçlenmeye başladı. 1941 ile 1944 arasındaki yıllarda bir çok işçi ve köylü bu siyasi partilere katıldılar.

Dr. N. Cahanşahlu

Bu partilere üye olan insanların başında muhacir adlandırdığımız kişiler gelmekteydi. Muhacirler bu yeni süreçte çok aktif yer almaya başlamışlardı. Muhacirlerin bir sosyal-siyasal olgu olarak doğuşu ikinci dünya savaşı öncesine gitmektedir. İkinci Dünya Savaşından önce Güney Azerbaycan'ın değişik bölgelerinden bir çok

insan, ağaların baskısından kurtulmak için veya iş bulmak hedefi ile Kuzey Azerbaycan'a gidiyorlardı. Kuzey Azerbaycan'da yaşayan bu insanlar sol düşüncelerle tanışıyorlardı. Çünkü Kafkasya'da o dönem sosyalist düşünce ciddi şekilde güçlü idi. Kuzey Azerbaycan'a giden insanlar orada sol partilere üye oluyorlardı ve örgütlü çalışmayı öğreniyorlardı. Sosyalist öğretisi etkisinde olan bu insanlar feodalizm ve burjuvaziye karşı mücadeleyi kendilerine ilke olarak ediniyorlardı. İkinci Dünya Savaşı sırasında memleketlerine dönmek zorunda kalan bu insanlar doğal olarak bölgedeki insanlardan farklı bir düşünce sahibiydiler. Yerli insanlar kendilerinden farklı düşünen, değişik bir siyasal düzen isteyen ve feodallere karşı mücadele etmek düşüncesine sahibi olan bu insanlara muhacir (göçmen) adını vermişlerdi.

Dr. Nusretollah Cahanşahlu, Haziran 1944'te solcu partilerin önünde gelen *Tudeh Partisi'nin* il başkanlığına seçildi. Cahanşahlu, İran'da tutuklan ilk Komünist grubun üyesi olmuştu. İran tarihinde *Taki Aranı Grubu* veya 53 Kişi adıyla tanınan bu insanlar Rıza Han döneminde cezalandırılan ilk Komünist grup olmuşlardı. Bu insanlar 1941 İran işgalinden sonra savaş sırasında serbest bırakılmışlardı (Morşedi). Zengin bir aileden olan Chanşahlu muayenehanesinde hastalarını bedava tedavi ederdi. Chanşahlu'nun bu davranışları halk içinde çok olumlu yankı bulmuştu. Nitekim bu davranışlarının sonucu bir çok kişinin partiye üye olmasını sağladı. Cahanşahlu ailesine mensup olan Nusretullah, Zülfikari ailesine karşıydı ve bu nedenle Zülfikarilerle ihtilafı olanlar onun çevresine toplanmaya başladılar.

Bu gelişmeler karşısında Mahmmud Han Zülfikari sağ bir parti olarak tanınan "*İran Demokratik Partisin*"in Zencan Teşkilatının İl Başkanlığına seçildi. Bu dönemden itibaren sol ve sağ partilerin yanı sıra bölgedeki iki güçlü aile ve aşiret grubu da karşı karşıya geldiler.

Mahmmud Han Zülfikari, halkın dini inançlarından faydalanarak sol partileri ortadan kaldırılmak istedi. Bu nedenle mitinglerinin çoğunu camilerde düzenleyerek din adamlarını kendi etrafında toplamaya çalışıyordu. Yaz 1944'da Sağ partiler şehrin büyük camiinde geniş katılımlı bir miting düzenlediler. Sağ partilerin camiler toplanması ile beraber sol partiler de miting düzenlemeye kalkıştılar. Sol ve sağ gruplarının arasındaki tartışmalar büyüyerek çatışmayla sonuçlandı. Bu çatışmada bir çok kişi yaralandı. Yaralanan kişilerin içinde sağ grupları

destekleyen ve Devlet tarafından sol grupları bastırmakla görevlendirilen Zencan kentinin Kaymakam da vardı. Bu olaylardan sonra şehirde yaşayan insanlar, Mahmmud Han Zülfikari ve devlete karşı direnişlerine hız verdiler.

Azerbaycan Demokratik Partisi kurulduktan hemen sonra Azerbaycan kentlerinde Tudeh Partisinin il ve ilçe teşkilatları kapatıldı ve onların yerine ADP'nin il ve ilçe teşkilatları açıldı. Bu süreçte Dr. Cahanşahlu, Azerbaycan Demokrat Partisinin Zencan İl Teşkilat Başkanlığına seçildi.

Azerbaycan Demokrat Partisi'nin Zencan İl Teşkilatının açılması ile iki grubun arasındaki gerginlik tırmanmaya başladı. Ekim 1944'de Miyana ve Serap kentlerin yanı sıra, Zencan'da da Azerbaycan Demokratik Partisi'nin üyeleri tarafından polis ve jandarma karakollarına saldırılar düzenleyip demir yolları, post ve telgraf idarelerini ele geçirildi. Yolların emniyeti Azerbaycan Demokratik Partisine bağlı fedaileri tarafından sağlandı.

Zülfikariler çok miktarda silah Tahran'dan satın alıp ve Zencan'daki Mahmut Han'ın evinde depolamışlardı. Fedailerin en büyük düşmanı olan Zülfikari ailesi topladığı silahlar ve adamlarıyla birlikte çevredeki köylere taşınmaya zorlandılar. Mahmut Han Zülfikari'nin adamları kentten çıktıktan sonra *Şeker bulak*, *Kara bota*, *Kutluk*, *Kitül*, *Ali Abad* gibi köyleri ele geçirdiler. Zencan çevresindeki köylerde, Mahmut Han adamları toplanıp, geceler fedailere saldırılar düzenlemektedirler.

Azerbaycan Milli Hükümetin ömür süresi yani 1945-46 yılları arasında Azerbaycan'ın feodalleri özellikle Zencan ve çevresindeki Mahmmud Zülfikari ve kardeşleri, Hanbaba Oryadı, Ezet Bey Oryadı, Fathullah Oryadı, Aliyarhan Saeidi, Muhammed Hasan Han (Amir Afşar), Yedullah Begdili (Eslehedar Baş), Nasrollah Mokadem, Sulet el-Saltane ve Mehin Leşker gibi bir çok ağa, kendi menfaatlerine göre Milli Hükümete karşı savaştılar (Beyani 627).

7 şubat 1946'da Azerbaycan Milli Hükümetin Meclisi'nin verdiği bir karara göre Milli Hükümet karşısında olan feodallerin yerleri köylülerin arasında bulundu. Meralar, ormanlar, nehirler ve çayırliklar milli olarak ortak kullanması yasalaştı. Bu yasaya karşı çıkan feodaller savaşlarına hız verip, Merkezi Hükümet tarafından her şekilde desteklendiler.

Sulet el-Saltane, *Dört Oymak* (Çahar Oymak) vilayetinin en büyük ağası olarak yaklaşık yüz köyün sahibiydi. Aynı zamanda bu ağanın oğullarından birisi Afşar bölgesinin önemli ağalarından sayılan Mehin Leşker'in damadıydı. Mehin Leşker 300 silahlı adamı varidi ve bir çok eski jandarma memurlarını çevresine toplamıştı. Bu iki ağa anlaşarak Ocak 1945'den itibaren Milli Hükümete karşı savaş açtılar. Ancak merkezi hükümet ile olan iletişimleri kesildiği sebebi ile Devlet tarafından yardım almadılar.Devletten yardım alamadıkları için Fedailer karşısında çok fazla direnemeyip ilk baharda Zülfikarilere sığınmak zorunda kaldılar (Moctehedi, 217).

Feodallere karşı savaşan General Gulam Yahya Daneşiyani

Feodaller ve Fedayılar arasındaki savaşlar kış aylarında da bütün hızıyla devam etti ve ağaların kaleleri bir bir yıkıldı. Bu savaşların sonucunda ağalar, bölgeni terk ederek komşu eyalet yani Hamadan'a sığındılar. Bu bölge merkezi hükümetin elinde olduğu için merkez tarafından her tür yardımın sağlanması kolay idi. Türklerin daha fazla yaşadığı bir bölge olan Hemdan feodalleri gelecekte endişeli olup Milli Hükümetin karşısından kaçan ağalara yardım ettiler. Ağalar eski adamlarını ve Kürt bölgelerinden paralı asker istihdam ederek binlerce kişni bir yere toplayarak bir ordu düzenlediler (Moctehedi, 220). Kendilerine Partizan adını veren bu ordu Hemedan eyaletine yakın yerlerde özellikle Zerirud, Keydar ve Bezinerud ilçelerindeki köylere saldırılar düzenleyip güvenliği engellemeye çalıştılar.

Şah ordusu tarafından ağalara yardım amacı ile bir çok subay gönderilmişti. Bu subayların görevi ağaların adamlarını eğitmek, saldırılar düzenlemek ve aynı zamanda savaşlara katılmak idi. Merkez tarafından gönderilen subayların bir çoğu kötü sonuç ile karşılandılar. Albay Bayındır, Albay Afşar Tus, Binbaşı Erdelan, Yüzbaşı İslamı bu kişilerden birkaçıydı (Nazari, 153). Üsteğmen Selami, Teğmen Caberi gibi bu subayların bir çoğu savaşta Fedailer tarafından öldürülürken Yüzbaşı Bahtiyar ve Üsteğmen Gulam Hüseyin Begdili gibi subaylar da Milli Hükümet tarafından rehin alınmışlardı (Nazari, 155).

Yüzbaşı Timur Bahtiyar bilinmeyen nedenden dolayı Fedailerden kurtuldu ve Milli Hükümetin karşısındaki verdiği mücadeleyi devam ettirdi ve bundan dolayı yarbay rütbesine yükseldi (Cami, 387). Daha sonra tuğgeneral olarak İran İstihbarat Teşkilatını (SAVAK) kurdu.

İran ordusundaki askerleri ve subayların hepisini Milli Hükümet karşısında görmek de doğru olmaz. İran ordusu içinde Milli Hükümeti destekleyen çok asker bulunmaktaydı. *Gulam Hüseyin Begdili* Nizamı Medresesi'ni (Harp Okulunu) ve Tahran Harp Akademisini bitirmişti. Zencan'da yaşayan Begdili ailesine mensup olarak Yedullah Begdili (Eslehedar Baş) kardeşi oğluydu. Ancak İran Komünist Partisinin önemli isimlerinden olan *Abdulsemet Kambehş*³ ile çok yakın arkadaşlığı vardı ve yüzbaşı rütbesiyle Fedailerle katıldı (Nazari, 156). Daha sonra 12 Aralık 1946'da bir çok fedayı gibi Bakü'ye sığınmak mecburiyetinde kaldı.

Milli Hükümete karşı olan aşiret ve toprak ağalarının yanı sıra bir çok aile ve aşiret reisi de bu hükümeti desteklemekteydiler. Bu ailelerin önünde Dr. Nusratollah Cahanşahlu'un ailesi olan Cahanşlu ailesi var idi. Bir diğer aile ise Usanlu ailesiydi. *Gulam Hüseyin Han Usanlu*, Usanlu aşiretinin reisiydi. Gulam Hüseyin Han kendi bölgesindeki Afşarların başka bir ağası olan Amir Cahanşah Han ile savaşmış onun Hasan Han adında bir oğlunu öldürmüştü. Bu olaydan sonra bölgeden kalamayan Gulam Hüseyin Han, adamlarıyla birlikte Gilan Bağımsız Cumhuriyete (1920) katılmıştı. Çahanşah Han da adamları ile birlikte Devlet ordusunun yanında yer alarak bu Cumhuriyete karşı savaşmıştı. Cahanşah Han'ın ölümünden sonra Gulam Hüseyin Han kendi bölgesine geri dönmüştü. Ancak iki ailenin arasındaki ihtilaf yine de devam etmişti. Nihayet Milli Hükümet döneminde Gulam Hüseyin Han ve diğer iki kardeşi, 400 kişiyle birlikte Fedailere katılmıştı. Gulam Hüseyin Han, Milli Hükümet döneminde binbaşı olarak Zencan Jandarmasının baş komutan olmuştu.

Emir Hüsro Darayı (Burhan el-Saltene), Zencan'daki Kacar aşireti ve Darayı ailesinin reisiydi. Darayı ailesinin bazıları şair olarak edebiyata ilgi duyarlardı. Emir Hüsro Darayı ilk gazelini Azerbaycan Türk kadınlarına hasretmişti. 1940 yıllarında "Sovyet-İran Medeni Alâkalar Cemiyeti'nin

---

³. İran Komünist Partisinin ünlü adamlarından ve Taki Aranı grubundan birisidir (Morşedi, 120).

Zencan il teşkilatının başkanı olmuştu. Bir müddet Tarım'de hakim naibi olarak görev yapmıştı. Bu görev esnasında bir çok zaman Zülfikari ailesinin zulmünün karşısında direnmişti. Zülfikari ailesine karşı olan bu şair, Azerbaycan Milli Hareketine katılmıştı.

Ahund Muhammed Ali Hüyini bir din adamı olarak Zencan'da bir noterdi. Hayatında bir çok kere Zülfikarilerin, köylülere yaptıkları zulümlerinin karşısında dürmüştü. 1941'dan sonra Kızıl Ordunun İran'a girmesiyle birlikte insanları direnmeye teşvik ederek camilerde ve namaz hutbelerinde görüşünü açıkça ortaya göymüştü. Milli Hükümet tarafından ağaların yerlerini köylülerin arasında bölmesini ve yasalştırılmasını desteklemişti.

Söz ettiğimiz ünlü kişilerin yanı sıra bazı normal vatandaşlar da bu olaylarda ağalara karşı savaştılar ve bir çok insan inançları ve düşünceleri doğrultusunda mücadele edip öldüler. Genç şair Saeid Vaziri köylülerin özgürlüğü doğrultusunda ağalarla savaşıp canlarını feda eden vatandaşlardan birisidir.

Gulam Yahya Daneşiyani Milli Hükümetin kuruluşundan sonra Miyana ve Zencan fedailerinin baş komutanı olarak seçildi. Gulam Yahya tarafından Hidayet Hatemi, Hasan Nazari, Yusuf Mortezevi ve Mehmet Ali Ramtin gibi bir çok subay ağalar ile savaşmak için bölgeye gönderildi.

Zencan bölgesinde adlanan *Hamse* ve *Dört Oymak* ilçelerin büyük bir kısmı fedailerin konturlundaydı. Ancak feodallerin saldırıları nedeniyle sınırların emniyetini sağlamak için milli ordunun, Fedailerin ve Kızılbaşların büyük bir kısmı bölgedeki köyler ve kasabalarda yerleştirilmişti. Fedailerin bölgedeki dağılımını şu şekilde özetlemek mümkündür: Hamse deki Kiydar kasabasında 100 kişi, "Karafs" ve "Kara koş" ta 250 kişi, "Yeni Kent"te 100 kişi, "Pirmerzban" 50 kişi, "Mehmet Halac" 55 kişi, "Halab" 50 kişi, "Tuz kent" 150 kişi, "Engoran" 40 kişi, Dört Oymak ilçesindeki "Kızılca" 150 kişi, "Vezraş" 100 kişi, "Eyvanek" 50 kişi, "Çeşin" 20 kişi, "Sancud" bir bölük, "Helasku" bir bölük, "Celal Köyü" 10 kişi, "Naein Bulak" 35 kişi, "Mola Piri" 25 kişi, "Arabşah", "Arpa Çayı", "Çenku" ve "Maden" de bir er 40 kişi (Beyani 599).

Milli Hükümet ve feodaller arasındaki savaşlar devam ederken Şah Ordusunun Süvari Sınıfı Baş Komutanı Albay Mozefferi tarafından Mahmut Han Zülfikari yaptığı hizmetlerden dolayı ödüllendirilir ve ona

fahri Sultan lakabı verildi. Mahmut Han'a Sultan lakabı verilmesinden bütün yazılarda onun adı Sultan Mahmut Han Zülfikari olarak kayıt edilmeye başlandı.

Zencan'ın Düşmesi

Haziran 1946'da Milli Hükümet ve Merkezi Devlet arasındaki bir anlaşmaya göre Zencan merkezi hükümete devredilecekti. Zencan'ın merkezi hükümete devredilmesine karşı Zencan nüfusunun bir çoğu direndiler. Bu insanlar ağaların tekrar bölgeye gelmesini ve zulümlerin tekrar başlamasından endişeli idiler. 16 Haziran 1946'da on binlerce Zencanlı kentte büyük bir miting düzenlediler. Bu insanlar anlaşmanın her iki tarafına da telgraflar göndererek jandarmanın ve ağaların tekrar bölgeye girmesine izin veremeyeceklerini bildirdiler.

Dönemin Başbakanı olan Kavam bu telgrafların cevabında yeni meclisin açılışından hemen sonra ilk olarak Zencan'ı Azerbaycan'a katılmasını sağlayan yasanın çıkartılmasının sözünü verdi. Mozeffer Firuz Devlet tarafından bu anlaşmayı imzalayan kişi de, ağaların bir daha Zencan topraklarına girmemesine dair bir yazılı taahhüt verdi. Bu taahhüde göre bu ağaların yitirdikleri toprakların fiyatı Devlet tarafından ödenip bu kişiler Tahran'da yerleşme mecburiyetinde oldular. Anlaşmaya göre bölgenin güvenliği 600 kişilik bir yeni polis teşkilatı tarafından sağlanacaktı. Bu teşkilatta görev alan kişilerin yarısı merkezden gönderilen koruma güçleri ve yarısı da yerel fedayı güçlerden oluşacak idi.

Gulam Hüseyin Han Usanlu,

Azerbaycan Eyalet Encümeni Kasım 1946'da Zencan'ın boşaltılmasına ve merkezi Devlete verilmesine karar verdi. Köyler birer birer Fedailerden boşatıldı. Güvenliği sağlayan kişiler silahlarını Tahran tarafından gönderilen memurlara bıraktılar. Zencan boşaltma talimatı verildiği zaman Usanlu ve Cahanşahlu aşiretlerinin silahlı kişileri silahlarını vermeyip Zencanı terk ettiler. 150000 kişinin yaşadığı bir bölge, devlete boş yere güvenip böylesine kolay şekilde teslim edildi. Ancak devlet sözünü tutmadı. Boşaltılan köyler ağaların adamları tarafından yağmalandı.!

Kasım 1946'da Zencan Eyaleti, Tahran ordusu tarafından kuşatıldı. Zencan'ın kuşatılmasında ağaların büyük bir etkisi oldu. Devlet arşivlerine göre, 22 kasımda devlet ordusunun talimatına dayanarak fedailer tarafından boşaltılan köyleri ele geçirmek ve ordunu güneyden desteklemek görevi ağalara verilmişti. 25 kasımdan itibaren Zülfikarının milisleri Yeni Kent ve Haleb'den ve Yemini, Amir Afşar ve Eslehedar Başu'nun milisleri Köseler ve Papayi köylerini ele geçirip Zencan'a yönelik saldırılarını devam ettirdiler. Bu milisler Bicar garnizondaki askerler tarafından desteklendiler (Beyani 600).

Zencan hareketinde sadece bölgedeki feodaller değil Ardebil ağaları da devlet ordusunu desteklediler. Bu kişilerin içinde en önemlisi Vakili Ardebili ve oğulları di. Bu ağalara bağlı olan Şahseven aşiretinin mensupları, Halhl kentinin çevresindeki köylere saldırılar düzenlediler ve bazı kısımları ele geçirdiler (Beyani 629)

Zülfikari'nin adamları aynı zamanda ordunun subaylarıyla birlikte çalışmaya başlamışlardı. Bu kişilerin içinde, Ali Derami, Amir Aranlu ve Haşim Vekili gibi kişiler paralı askerler ile birlikte boşaltılmış yerleri yağmalarlardı.

Albay Bueshagi, Ahen gazetesıyla yaptığı bir röportajda Astakol gibi bazı köylerin Zülfikari'lerin adamları tarafından yağmalandığını itiraf etmiş ve bunun gibi yağmaları ağaların savaş harcamalarının karşılması için doğal oluşunu belirlemiştir (Cami 408). Rahe Pirozi gazetesinin haberine göre Zencan köylerinden yağma olunmuş ve Tahrana gönderilmiş bir halının içinden küçücük bir bebek bulunması bu yağmaların acımasızca yapıldığını gözler önüne srmıştı. Zencan'da Fedailere ait en az 200 ev yağma olundu ve değerli eşyalar Zülfikarilere ait olduğu gerekçesiyle zapt edildi. *Ahund Muhammed Ali Hüyini*, Azerbaycan Demokratik Partisinin üyesi olmamasına rağmen, sadece Zülfikarilerin zulmüne karşı direnmesine göre evinin ikinci katından sokağa atılmıştı.

Zencan'ı ele geçirdikten sonra sanki bu hizmetleri yetmemiş gibi Zülfikari, Yemini, Eslehedar Başu ve diğer ağaların düzenlediği süvari sınıfları 30 Kasım 1945'den itibaren Miyana kentini ele geçirmek için devlete ordusunun yanında yer aldılar. Zencan eyaletinde yaptıkları gibi Miyana'da da köyleri yağmaladılar (Beyani 630).

Bu kişiler ABD tarafından ithaf edilmiş yeni silahlar ile silahlandırılıp 1 Aralık'ta Zengi bölgesindeki dağları ve 3 aralık Kara Bota, Kitul ve Receayın köylerin yağmalayıp 13 fedaini öldürdüler (Beyani 631).

Gulam Hüseyin Han, Miyana savaşlarında eski düşmanlarına karışı savaşına devam etti ancak Tebriz savaşmama talimatı verdiği zaman 400 civarında adamlarıyla birlikte Astara kentine giderek Kuzeye Azerbaycan'a sığındı (Beyani 643). Dr. Cahanşahlu Milli Hükümet döneminde Tebriz'e giderek Başbakan yardımcısı oldu ve Tebriz Üniversitesini kurdu. Milli Hükümetin çöküşünden sonra Kuzeye Azerbaycan'a sığındılar. Emir Hüsrev Darayı yargılandı, ancak kısa bir dönem hapiste kaldı.

Bu olayların sonunda zülüm devam etti ve Zencan tekrar ağaların elinde kaldı. Sultan Mahmut Han Zülfikari bir kahraman olarak devlet tarafından ödüllendirildi. Onun yaptığı hizmetler öylesine değirildi ki ünlü din adamı olan Ayetullah Kaşani tarafından beğenildi. Bu nedenlere göre 1979'daki İslam Devremindin sonra hiç kimse onunla işi olmadı.

Kaynakça:

Alevi, Buzurg. *53 kişi (سه نفر و پنجاه)*.- Tahran: y.y., 1323/1944.

Bayani, Hanbaba. *Tarihi-Siyası Belgeler ve Arşivler Esasında*

غائله آذربایجان: مستند به اسناد تاریخی و (سیاسی و آرشیوی).- Tahran: Zeryab, 1375/1996

Moctehedi, Abdullah. *Azerbaycan Krizi: 1945- 1946 Yılları, Ayetullah Mirza Abdullah Moctehedi'nin Hatıraları (سالمهائی)* بحران آذربایجان (سالهائی) ; Haz. Resul Caferiyan.- Tahran: Tarih-e Muasır, 1381/2002.

Morşedi, Ali. *Azeri Aydınlar, Etnik ve Ulusal Kimlik (روشنفکران آذری و هویت ملی و قومی)*.- Tahran: Neşre Merkez, 1380/2001.

Nazarı, Hasan. *Sonu Kutu Olan Hizmetler: İran'daki Peişeverinin Hükümetinin Yükseliş ve Çöküşü Tarihinden Bazı Noktalar (گماشتگیهای بد فرجام: گوشه‌ای از تاریخ فراز و فرود حکومت پیشه‌وری در ایران)*.- Tahran: Resa, 1376/1997.

Camı. *Geçmiş Gelecek Yolun Işığudur: İran Tarihi İki Darbenin Arasında 1919- 1953* گذشته چراغ راه آینده است: تاریخ ایران در فاصله دو (کودتا ۱۳۲۲-۱۳۹۹).- Tahran: Kuknus, 1366/1987.

Paysan, Necefgoli. *Kanlı Mohabad'dan Araz Sahiline (از مهاباد خونین تا کرانه ارس)*.- Tahran: Şirket Sehamyi Çap, 1328/1949.

Paysan, Necefgoli. *Ölüm Varidi, Dönüşte Varidi* (مرگ بود، بازگشت هم بود).- Tahran: Şirket Sehamyi Çap, 1327/1948.

Mahmmud Han Zülfikari ve Timur Bahtiyar (Aralık 1946, Zencan)